

NEMZETI TÁRSALKODÓ

1841

II. FÉLÉV.

HETENKÉNT KIADTA
AZ ERDÉLYI HÍRADÓ'

BCU Cluj Cluj University Library Cluj
SZERKESZTŐSÉGE

KOLOZSVÁRTT

NYOMATOTT AZ ERDÉLYI HÍRADÓ-INTÉZET' BETŰIVEL.

1841.

NEMZETI TÁRSALKODÓ.

Második félév.

Kolozsvár, július 2kán, 1841.

I. szám.

Tartalom: Oskolákról, (Szász Károly) 1. l. Hugo Napoleonról, (xxx.) 4. l. Közlemények. A' francia és angol gyarmatosító módszer sajátsgai, (T...k.) 8. l.

Oskolákról.

Első közlés.

Két állapotja van az egyes embernek, melyben fájdalmat nem érez: egyik, midőn egészséges lévén, valóban nincs fájdalma, melyet érezhetne; másik, midőn van ugyan, de tompult érzékei 's alélt öntudata, nem képesek azt a' mi van, jót rosszat, érezni. Halált jósol ilyenkor az orvos, 's legörvendetesebb jelül üdvözli, midőn betege csakugyan kezd fájdalomról panaszozni; fáj feje, dereka, keze, lába 's csak nem minden! És ha ez a' diagnosis nemzetekre is alkalmazható, úgy kétségkívül javulással, 's ezt követőleg ép és erős egészséggel menyen szembe honunk, mert panasz és ismét panasz, miben egy év alatt több tenta foly ki ma iróink tollából mint ez előtt évtizedeken keresztül; panaszt 's ismét panaszt hangoznak, és százszorososan vizshangoznak gyülesteremünk; 's nem időjárás, furcsa kalandok, 's a' t.; hanem panasz és ismét panasz a' köz thema társalgási köreinkben. Nincs kereskedésünk, mert nincsenek útaink, hajóink 's hajó alá idomított folyóink, 's nincsenek részünkre kedvezőleg biztosított külviszonyok, de főleg — mert képzelgés volt: hogy mi nagy természetők volnánk. Nincsenek gyáraink, sőt bár jó kézműveseink, 's még az ölben hordott gyermek csörgettyűjét is külföldről hozatjuk. Földmivelésünk, m o r e p a t r i o a v i t o, azaz: avult tökélytelen nyomorult Slendriánban tengődik, 's a' legrégebb ó testamentomi átkat: „fáradással 's nyomorúsággal egyed a'

te kenyeredet“ ma is türelmesen létesíti; míg máshol a' fáradság munkává szelidült, a' nyomorúságot vidámság váltotta föl, 's a' kenyér (nem málé) mellé IV. Henrik hetenkénti tyúkjá csatlakozik. És mindezekért 's még egyebekért, szegények, borzasztóan szegények vagyunk. Erdélynek, a' só-, arany-, fa-, kőszén- 's folyódús honnak, a' kenyér- 's kalász- (keresztes) mezők országának, két milliónyi adóját csaknem annyi főből álló adózó népe, hihetőleg még annyival is többre számítható évenkénti palczák érzékeny ösztönének daczára, nem tudja fizetni. A' nemesnek fő a' feje miként tudja gyermekeit, ha nem éppen csak kettő van, mint a' galambnak, bár a' magáéhoz hasonló miveltségre kinevelői; köz cizélokra szentelendő áldozatról pedig szó is alig lehet; 's a' magyar tudós társaság alapítványaihoz, az enyedi casino száz, a' kolozsvári unitarius tanolók öt váltó forintján, 's a' szép lelkületű b. Farkas Sándor vissza ajándékozott kétszáz jutalmi aranyán kívül, senki más bár egy, mondom csak egy fillérrel is Erdélyből nem járult. 'S hát köz életünkben milly panorama tűnik elé. Törvényhozásunk csaknem két század óta szunnyadoz, 's hat embernyom alatt alig tud hat évet mutatni föl eredményül, mi magányos polgári viszonyokat illetne. Régi törvényeink — mert újak nincsenek — a' legútszélibb eseteknél határozatlanok; pereink végetlenek; a' közigazgatás legkényesebb 's egyszersmind legmindennapibb kérdései — kérdés alatt. Végre tudományos miveltésünk silányabb egy vándor színész társaság primadonnájának fattyu ékszereinél. Tőlünk a'

külföld soha semmit nem tanolt, mi voltunk, 's vagyunk annak ábécistáji. Ha kissé jobban szeretnénk szántani mint apáinktól örököltük, ki kell menni az országból; ha egy határt föl akarunk mérteni, Csucsán túl járt emberért kell körültekintenuünk; gyógyászat, festészet, szobrászat, csinosabb építészet, mind olly dolgok, mellyekhez jútásra legelső 's leglényegesebb eszköz — a' vándorbot. Mert oskoláink — de itt megállapodom azzal az őszinte nyilatkozattal lépven meg Társalkodónk tisztelt olvasójit, hogy mind azt, mit fölhozék, nem én mondottam, azok csak mástól hallott panaszok, 's nekem sem módóm sem célóm nem volt, 's ezuttal is legkevésbbé sincs annak bírálataba ereszkedni: mi van bennök túlságig nagyítva — mint gyanítóm, vagy a' valóságnál is halványabban színezve — mi ismét nem lehetetlen; de oskolákról 's oskoláinkról, igen is akarok néhány szót szólani, vagy váltani ha tetszik, mert e' részben némi adatokon 's elméleten alapuló ismereteket esakugyan magamnak is merek tulajdonítani. — Ti pedig nyájas olvasótársaim, résztvevő figyelmetöket, 's hol tévednék, barátságos útbá igazítástokat, tölem megvonni nem fogjátok, midőn rólatok, igen is rólatok, saját házatokról, 's annak legszentebb érdekéről foly a' szó; mert mi egyéb az oskola mint magányos házaunk egyik köz mellékszobája, a' gyermekszoba, 's merem állítani, hogy ez nevezetesebb osztály bár melly úri lakban a' díszteremnél.

„Jobb ember légy apádnál“ e' szót adja jámbor józan eszü apának szájába fíjához egy erdélyi közmondás; 's úgy tetszik e' szót intézi jelen korunk is a' jövő ivadékhoz. Mert kereng és zúg és cseng ugyan füleink körül mint mondám elég panasz, 's elég javaslat is minden köz tárgy felől, de nem egyről is annyi mint nevelés ügyiben. Kisdedovó intézetek 's új főiskola, népnevelés és felsőbb oskolák reformja, tudós társaság és olvasó egyesületek, siketek és vakok, fiak és leányok, városok és faluk oskoláji felől beszél és ír minden harmadik ember Magyarhonban, ez egy tárgy legújabb li-

teraturánkból kivonva már is néhány zömök kötetet alkotna. — Talán sejtí e' nemzedék, hogy ő saját bünéért nem júthat bé az ígérlet földére, 's mint Mózes a' hegyről sóvárogva nézte, úgy ő is távolról mutatja ki a' boldogabb unokáknak az útát, melly a' miveltség tejéhez és mézéhez vezet. Csak — 's ez a' tölem nagyon tisztelt szerkesztőség sértése nélkül legyen megemlítve — csak a' Nemzeti Társalkodó hasábjában, 's tehát szinte egész Erdélyben, olvashatánk igen is keveset e' legszebb, legfontosabb nemzeti ügyről, 's ez szolgált, úgy szólván kénytető, alkalmul arra, hogy én a' legkisebbek egyike, merjem a' hűrt megpendíteni, remélvén hogy hatalmasabb kezek után, erősebb 's teljesebb hangokat is fogunk ezután hallani oskolákról, 's oskoláinkról.

Oskolákról — mondám — 's nem nevelésről átalában, hanem csak arról akarok szólani, melly oskolákban 's oskolák által történik; 's ezt azon kilenczvenkilenczedik okon kívül, hogy „ez úttal csak erről akarok szólani“ azon századikért is, mivel én a' nemzet köz életére 's jövődjére kiható nevelés helyének 's eszközének ha nem is merem — pedig hajlandó volnék — mondani kirekesztőleg, de minden esetre túlnyomólag, az oskolát és ismét az oskolát tartom. Tágabb értelemben igen is nevelőnk maga a' roppant természet, belénk oltott őstönei, 's ezer felől reánk tóduló hatásai által; nevelőnk a' társaság, mellynek irányában tudtunk 's akaratunkon kívül, olly ellenállhatlanul ragadtatunk, mint nem képes a' szélvész szárnyain röpülő hajót föltartani, vagy félretéríteni az, ki rajta állván lábát oldalának veti; nevelőnk minden egyes ember, kivel közelebbi v. távolabbi viszonyok érintésbe hoznak, elkezdve a' bábán, ki az először megrivalló csecsemőnek koponyáját nem tudom mi csinosabb formára nyomogatván, talán szerencsétlen hajlamok alapját vetette meg lelkében, a' dajkán, a' házi cseléden, rokonikon, játszó, veszekedő, mulató, hivatali, vallás és polgár felekezeti társainkon keresztül, fel a' békeszerető vagy harczszomju-

zó királyig, 's le az utczai koldusig, ki az inség 's nyomor eleven képével egy könnyet idézett szemünkbe, mindenik részese annak a nevelésnek, melly a bölcső és sír között meg nem szakadva hat mindenikünkre, 's midőn testnél csak himlő, dögvész 's még néhány nyavalya, léleknél minden eszme, minden érzés ragályos; annyira hogy sokan kérdésbe tették: valljon illy különféle 's emberi intézkedés által sem meg nem gátolható sem nem szabályozható, kölcsönhatások myriadjainak közepette, nem parányira 's talán semmihez közelítőre törpül-e alá az, a' mit és a' mennyit, néhány nevelőnek czimzett ember, úgy nevezett növendékekre hatni képes? De illy kétség csak a' legtúlságosabb csalódásnak lehet szüleménye. Bár milly roppant legyen a' kültermészet, 's tetszőleg vele szemben, milly parányi az ember, ura ő még is amannak, melly mintha csak azért volna olly hatalmas, hogy az ész 's akarat erejével még hatalmasabb ember, méltó ellenre tanáljon, 's nem csak győzedelmesen, de dicsően is, vívjon meg vele. Hol föld és ég, eső és meleg, 's a' természet minden erejének összes hatása csak fűvet és dudvát, fenyvet és vadalmát teremtene, ott emberi okos szorgalom, 's jól rendezett munka, szelid gyümölcsöket, hullámzó kalaszt, 's sorba szedett házakat varázsol elé, 's azokat a' rengeteg medvéji 's két lábu troglodyták helyett mivelte és szelid és isteni hasonlatosságra emelkedett lakókkal népesíti. — Az a' társaság 's az egész emberiség tömege, mellyben minden egyes beléolvadni, minden külön iránybeli sodorva lenni látszik, ismét csak egyesekből áll, 's ha a' hajót, melly ragad magával, mint mondam, útjából egyikünk is ki nem téríti, de a' vitorlát, melly parancsolja a' szélnek: „bár merre menj te, de engem erre vigy“ mi feszítjük ellenében, 's a' kormányos műhelye, az iskola. Vagy azt mondjátok, a' szónokszék templomban és népgyűlésen, a' háboruk, a' magányos mécsnél virasztó tudós elméletei 's mindenek felett, az egész emberiséget egy tömérdek casino érdek- és gondolat-

cseréjében egyesítő kereskedés, hozzák létre, 's árasztják szét az új eszméket és a' kor vezér elveit? Meglehet, de mit ezek hoznak elé, az nem egyéb nagy böcsü még csak durva anyagnál, mint a' földész természetménye, mint a' kereskedésnek egy helyről máshová hordott kincsei. A' gyár, melly mind ezeket közhasználatra feldolgozza, az iskola; itt készül belőlök az egyenruha, mit az emberiség visel, itt a' táplálék, mi nedvbe 's vérbe menyen át. Természet változhatatlan csoda törvénye szerint a' szellemi vagyon, melly egyik nemzedék szerzeménye, csak a' következőnek válik sajátjává, nevelés által. Hozzak fel egy nagy, egy eldöntő példát? Európa újabb műveltsége kétségtelenül a' régi classica literatúrából sarjadzik. 'S e' már rég uratlan örökség mi uton lett sajátunkká? — Oskolák által, hol a' Pápáé 's Lutheré mellett, ez volt a' még buzgóbban tanolt catechismus. Egy más túlság, vagy szelidebben szólva szintén tévedés azoké, kik a' növendéket nem csak az élet, de az iskola befolyásaitól is, elszigetelni lehetségesnek 's szükségesnek itélik. Értem a' házi nevelést, mi végül sem egyéb, mint egy kis iskola, mellyet egy professorból 's néhány mesterből az apa ideig óráig alapít saját házában 's magát teszi főcurátorává. Hogy rövid legyenek a' czélomhoz nem tartozó tárgyban, engedjük meg ez elkülönözésnek mind azon elsősegeit, mellyeket pártolóji, részere, igénylenek; tegyük föl önként a' legkedvezőbb feltételeket, mik hozzá multhatlanul megkívántatnak: tudományt, műveltséget, tisztult nézeteket, 's százak tapasztalatit kipótló bölcseséget a' nevelés vezetőjében, a' házon 's annak tagjain előmlő egyetértés, szivesség 's szeretet szellemét, házi baj, házi szükség 's családi balesetektől nem zavart viszonyokat, és még mindent a' mit tesz, egy és a' legfőbb mindig hiányzani fog a' leendő embernek olly viszonyokban növekedése, millyekben egykor élni, 's halni, munkálni és tőrnie kell. Aristoteles az ember lényegéhez számította a' „zoon politikon“ (polgárvati állat) jellemét és helyesen, mert vala-

mint az, hogy két lábon 's égre emelttekintettel járjunk, erejinket eszközzel 's fegyverrel magasztaljuk, 's a' t. éppen úgy testi és lelki alkotásunkban alapszik az is, hogy nem csak társaságban, de éppen polgárzatban élünk. És vajjon éppen ebből nem közvetlenül foly-e, hogy a' „zoon scholastikon“ is rendeltetésünk egy lényeges ága, 's hogy annak, ki egykor, akar vagy nem, polgárzat tagja lesz, olly viszonyokban kell növekednie, mellyek elhivatottságának előképén, 's gyakorló iskoláján vezessék keresztül; hol mint egykor a' szélesebb, 's még is tolongóbb pályán, másokkal egy sorban egy célra sietni nemesen 's bár miként is vetélkedni, megelőzni 's megelőztetni, törvénynek 's rendnek, önkénynek 's idegen akaratnak hódolni, méltanyulást aratni, 's méltatlanságot türi 's a' t. 's a' t. eleve 's gyakorlatilag tanoljon. 'S még egymás a' közre kiható oldala van a' dolognak. Ti, kik tulságos óvakodásból nemes hajlamu 's lángeszü gyermekeitekben, a' hon fiaiának sokkal számosabb részét nevelő intézettől annak egy diszét, buzdító példányát, lelkesítő nemtőjét, 's végre talán éppen azt vonjátok el, kinek keblében élte legszebb éveinek emlékezete a' nemes áldozatoknak azon iskolára jóltevően visszaható lángját gyujtaná föl, mellynek egykor növendéke vala, ti, szándéktalan bár, de bünt követek el benne a' hon legszentebb érdekei ellen. Ha nektek nincs az iskolára, annál nagyobb szüksége van ennek reátok: „Hisz adnók, örömet adnók“ mondjátok „ha olly sok hiány nem volna iskoláink tanítási 's nevelési rendszerében.“ En megfordítom az állítást, 's azt mondom, nem volna annyi hiány, ha ti gyermekeiteket azokban neveltetnétek. Midőn szívötek legdrágább kincse itt volna letéve, nem csak a' közbuzgóság mérséklett melegétől, hanem atyai indulat hevétől élesült szemek örködnének az iskola felett, 's ti lennétek az önkényes, de legüdvösb hatásu gondnokok. Annak a' dicséretes munkásságnak, melly most birka és ménes, rét és szántóföld nemesítésére van irányozva, egy része a' köz jó tömér-

dek hasznával, nevelő intézeteinkre fordulna, 's nem jöhetne többé az az eset elé, hogy pl. tíz év lefolyta után kétkedő bámulással mástól halljátok meg, mi minden történhetett annyi idő alatt némelly iskola beljében. De szavaim még most hihetőleg pusztában hangzanak el; azonban annyi lett dolognak marad; hogy a' házi nevelés honunkban is csak kivételi eset; a' sokkal számosabb rész közoskolákban nyeri neveltetésit, itt fejlik a' kor. vezető szelleme, 's a' magányos növelés is jó rendin nem egyéb, mint az iskolainak ritkán tökélyesebb, többször elferdített másolata.

És ezért szorítám észrevételeimet csupán iskolákra.

(Folytatása közelebről.)

Szász Károly.

Hugo Napoleonról.

Egy égi hábrut, mi után fejünk felett eljászá felséges mutatványát, ki nem látott jelleméhez képest a' bámuló gyönyör érzeteivel vagy a' félelem utolsó szívdobbenéseivel a' láthatár szélén elvonulni. Még egy egy kék villám átcsikázza a' setét szürke háttért, még a' hegyek 's az erdők, a' föld és fellegek vetélkedve viszhangozzák a' nagy tünemény végmoraját. Nékünk e' látmány mindig Napoleon nagykorát jelenti. Már 20 éve hogy a' legújabb historia hőse a' legiszonyubb halalos ágyat, a' bilincsbe vert tetterőét 's tettvágét kisinlette, 's képe még esökkenetlen, mit mondok? az idő távolítása arányában növekedő fényben ragyog. Az irodalom ezen szapora időszakában nincs az a' toll, melly magát nagyobbnak ne érezné, midőn az emberi nem e' nagy jelenéséről szólhat, 's Hugo Victor, kinek eddigi elmellőzése nagyobb szégyenére vált a' frank académiának, mint mostani bévétetése neki dicsőségére, e' nap innepélyét ama' nagy név emlegetésével véle legméltóbban megillhetni. A' következő sorok ez allkalmi beszédet ismertetendik.

Uraim!

„E' száz kezdetén Frankhon a' nemzeteknek pompás látvány vala. Egy ember töltötte meg, 's olly nagygyá tette, hogy Európa is megtölt vele. Ez az árnyékból kibujt ember, egy szegény Korsz nemes fia, két köztársaságnak, anyjáról a' florenczinek, magáról a' frankhoninak származéka, kevés év alatt talán a' legnagyobb királyságra, melly valaha a' historiát bámította, emelkedett vala. Ő lángeszénél, rendeltetésénél, tetteinél fogva fejedelem volt. Benne minden egy gondviselési hatalom törvényszerű birtokosát jelenté. Részen három legfőbb feltét állott: a' történet, a' felkiáltás, a' felszentelés. Egy fordulat szülé, egy nép választá, egy pápa koronázá meg. Királyok és tábornokok, maguk is a' sors kijegyzetiei, ismerték ki benne komor és titkos jövődjök által adott ösztönüknél fogva, a' végzés választottát. Ő volt az az ember, kinek a' Taganrogban veszendő Sándor császár monda: Őn az égtől van előre rendelve; kinek az Egyiptomban kimúlándó Kléber monda: Őn olly nagy mint a' világ; kinek a' Marengonál elesett Desaix monda: Én katoná vagyok, Őn a' tábornok; kinek az Austerlicznél kimult Valhubert monda: Én meghalok, de Őn uralkodand. — Katonai híre mérhetlen; hódoltatásai óriásiak voltak. Birodalma határszéleit, minden éven tovább tolá, túl még azon felséges és szükséges korlátokon is, mellyeket isten szabott Frankhonnak. Eltörlötte az Alpokat mint Nagy Károly; 's a' Piréneket mint XIV. Lajos; átment a' Rajnán mint Julius Caesar 's kicsinyben mult, hogy át nem hajózta a' csatornát mint Hódoltató Vilmos. Ezen ember alatt Frankhon százhárom megyéből állott; egyfelől az Elba toroklatát érte, másfelől a' Tiberisig nyult. Negyvennégy millió franknak fő- és százmillió európainak védura volt. Határszélei merész alkotásában épületkelmékül két nagy független herczegséget, Savoyt és Toscanát és öt ó köztársaságot, Genuát, a' római álladalmat, Velenzét, Wallistjés Hollandot, használt fel. Orszá-

gát Európa közepébe fellegvárként alkotta, bástyákul 's előtöltésekül hozzáragasztá tiz monarchiát, mellyeket mind birodalmába mind családba béiktatott. Minden gyermekből, unokából 's testvéreiből, kik vele az ajacciói kisudvaron játszottak, koronás főket csinált. Fogadott fiát bajor herczegnővel, leghivebb testvérét württembergi herczegnővel házasította öszve. Ő maga, miután Austriától a' német császárságot, mit rajnai szövetség név alatt jó rendin magának tulajdonított, elvette; miután tőle Tyrolt, hogy Baviának, Illyriát, hogy Frankhonnak adja, elválasztotta, egy főherczegnőt méltóztaték eljegyezni. Ezen emberben minden mérték feletti és tündöklő volt. Európa felett rendkívüli látsásként lebegett. Egykor tizennégy felkent és koronás fő között látták Caesar és Czar között az övéknél magasabb karszéken ülvi. Egykor Talmanak királyokból alkota földszinti közönséget. Hatalmának még csak hajnalán szeszélyt kapott Italia egyik zugában egy Bourbon névhez nyulvi, 's azt az ő módja szerint felmagasztalni; Lajos páрмаi herceget etruriai királylyá tette. Császári rendeletnél fogva, Poroszhont négy megyére osztá; Angliát ostromzár alá veté, Amsterdámot a' birodalom harmadik fővárosának, — Róma is csak második volt, — nevezé ki, vagy éppen hirdeté a' világnak, hogy a' braganzai ház uralkodni megszűnt. Midőn a' Rajnán átment, a' német választó fejedelmek, azok, kik császárokat tettek, határszéleikig elébe menének, remélve hogy talán királyokká teendőket. Wasa Gustav vén országa örökös nélkül szükölködve 's urat keresve, egyik marsalját kéré fejedelmének. V. Károly utóda, XIV. Lajos kis unokája, Spanyolhon és Indiák királya, egyik nővérét kéré feleségül. Katonái, azok a' vén gránátosok, kik császárjoknak 's a' halálnak egyenlő bátorsággal néztek szemébe, értették, szidták, imádták őt. A' harczokat követő napokon ama' nagy szólaikozásai voltak velök, mellyek a' nagy tettek büszke oldaljegyzékei, 's a' mellyek a' historiát hőskölteménynyé alakítják át. Hatalmának mint felségének egyik alkatré-

sze némi egyszerű, némi hirtelen, némi rettenetes vala. Főpohárnoka nem volt, mint Kelet császárainak a' velencei doge, sem főlovászmestere mint a' Német birodalom császárainak a' hájor herczeg; de megtörtént néha, hogy profőszhoz küldé lovassága parancsnokát, a' királyt. Egyik háborujától a' másikig csatornákat ásott, utakat vágott, színházakat tőkézett, académiákat gazdagított, találmányokat igézett elő, nagyszerű emlékeket alapított vagy éppen törvénykönyveket szerkesztett a' Tuileries egyik teremében 's addig czivódott országos tanácsaival, míg a' törvény valamelyik cikkelyében a' szokott folyamok szövevényeit a' lángész egyszerű józanokosságával tudá felcseréltetni. Végre, utolsó vonásul, mi véleményem szerint ezen nagy dicsőség olly csudás összealakítását egészíti, ő tettei által olly messze előhaladt volt a' historiába, hogy mondható és mondá: Az elődöm Nagy Károly császár; és szövetségeivel fogva annyira vegyülve volt a' monarchiával, hogy mondható és mondá: A' bátyám XVI. Lajos király.

Ez az ember csuda nagyságu volt. Szerencséje, Uraim, mindent legyőzött vala. Mint említém a' legnagyobbosabb fejedelmek kérték barátságát, a' legrégebb királyi fajták igyekezének vele szövetkezni, a' legőkoribb nemesek toltakodtak szolgálatába. Nem volt olly magas, olly büszke fő, melly ne köszöntötte volna e' homlokot, mellyre istennek csak nem látható keze két koronát helyezett vala, az egyiket aranyból 's a' mellyet királyságnak hívnak, 's a' másikat fényből, mellyet lángésznek neveznek. Minden a' mi a' száraz földön áll meghajlott Napoleon előtt, minden — kivéve hat költőt, Uraim; engedjék hogy mondjam, 's legyek büszke vele e' kerítékben; kivéve a' letérdelt világon egyedül állva maradt hat gondolkodót; 's ezt a' hat dicsőséges nevet sietek Önök előtt kimondani; im ezek: — Dúcis, Delille, Staëlné asszony, Constant Benjamin, Chateaubriand, Lemer cier.

Mit jelentett ez ellentállás? Ama' Frankhon közepette, mellyé volt a' győzedelem, az

erő, a' hatalom, a' birodalom, az uraság, a' tündöklés; amaz elbámult és meggyőzött Európa közepette, melly maga is csak nem frankkávávalva, Frankhon sugárzásában részesedett, mit képvisele az a' lángész ellen lázadt hat lélek; az a' dicsőségre bosszankodó hat híresség, az a' hős ellen ingerült hat költő? Uraim, ök Európában azon egyetlen egy dolgot képviselék, minek egyedül volt hiával Európa, a' függetlenséget; ök Frankhonban azon egy dolgot képviselék, minek egyedül volt hiával Frankhon, a' szabadságot.

Isten őrizzen, hogy én itt hibáztassam azon kevésbbé fanyar lelkeket, kit akkor a' világ urát pártolva környezék! Ez az ember egy nemzetnek csillaga volt 's aztán napjává lett. Nem volt bűn megvakíttatni engedni magát. Azon egyének, kit Napoleon megakart keríteni, talán bajosabb volt mint vélnők, határszélét védeni ezen ellenállhatlan foglaló ellen, a' ki tudta azon nagy mesterséget, hogyan kell egy népet megjárni, 's tudta azon nagy mesterséget is, hogyan kell egy embert elszedíteni. Ki is vagyok én Uraim, hogy ezen legfensőbb bírálat jogát követelhessem? Hol erre felhatalmaztatásom? Nem szükölködöm-e magam is jó akarat és engedékenység nélkül ez órában, midőn minden indultól egyszerre bolygatva lépek e' társulatba; midőn a' meghívó szózatok kevélylyé, az engem fogadó rokonérzetek boldoggá, illy tiszteletre szólító gyönyörű hallgatóság megzavarodttá, az Önök nagy vesztesége, melly felett Önöket megvigasztalni nem adatott nekem, jön csekélységgem végre ezen tiszteletes helyen, mellyet fenséges halottak és nagyságos élők derült fényetölt bé? Aztán, hogy egész gondolatomat kimondjam, semmi esetben nem ismerném el az új nemzedékeknek azon jogát, hogy őseiket 's elődeiket szigoruan ócsárolhassák. A' ki nem küzdött, van-e joga itelni? Emlékeznünk kell, hogy mi akkor gyermekek valánk és hogy az élet nekünk könnyű és gondtalan volt akkor, midőn olly komoly és dolgos másoknak. Mi atyáink után érkezünk; ök kifáradtak, legyünk tekintettel

irántuk: Mi hasznát vesszük mind a' nagy eszméknek, mellyek küzdöttek, mind a' nagy dolgoknak, mellyek fölül kerültek. Legyünk igazságosok mindenekhez, azokhoz kik a' császárt urnak, valamint azokhoz kik őt ellenfélnek fogadták el. Értsük meg a' felhevültséget és becsüljük az ellentállást. Egyik mint másik helyes vala.

Csakugyan, mondjuk újra; Uraim, az ellentállás nem csak helyes, — dicsőséges is volt.

A' császárt az busította. Az az ember, ki, mint későbbre Sz. Ilonán mondá: Pascal t senatornak és Corneillet miniszternek tette volna, Uraim, ő maga több nagysággal birt, mintsem a' más nagyságát fel ne tudta volna fogni. Mindennapi lélek, mindenhatóságában bizakodva talán semmibe hajta vala a' talentumnak e' lázadtát; Napoleon tűnődött rajta. Historiaibbnak tudá magát, mintsem ne lett volna gondja a' historiára. Költőibbnek érzé magát, mintsem számba ne vegye a' költőket. El kell fennszóval ismernünk, hogy az az alhadnagy, ki a' fiatal frank fordulatot a' 18diki brumairi ütközetben 's az európai vén monarchiakat az austerliczi ütközetben megverte, igazi fejedelem volt, győző, 's mint minden győző, irodalom barátja. Napoleon mindennel, mihez a' thronnak kedve 's ösztöne van, másképp ugyan de éppen olly mértékben birt mint XIV. Lajos. A' nagy császárban nagy király rejtezett. Az irodalmat királyi pálcájával szövetkeztetni első vágyainak egyike volt. Neki nem vala elég, hogy a' nép szenvedélyeire szájkosarakat fűzött, szerette volna Constant Benjamint is lenyűgözni; nem elég, hogy harmincz hadserget meggyőzött, szerette volna meggyőzni Lemerciert; nem elég, hogy meghódoltatott tíz országot, szerette volna Chateaubriand-t is meghódoltatni.

Nem kell vélni Uraim, hogy ezen emberek, midőn kiki közülök saját rokonérzetei álláspontjából itélé Napoleont, kétségbe hozták volna, a' mi nagylelkű, ritka, ragyogó vala benne, de szerintök a' politicus elhomályosította a' győzőt, a' hős, zsarnokkal volt bélévelve, Scipio Cronwellel bonyolodva; élte egyikfele szünteleni ke-

szerves szemrehányás a' másokra. Bonaparte hadserge zászlóira fekete fátyolt kötöttet Washingtonért, de nem követte Washington; La Tour d' Auvergnét a' köztársaság első gránátosának nevezte ki, de a' köztársaságot eltörülte, az Invalidok egyházát koporsóul adá a' nagy Turenenek, de a' vincennesi sánczot adá sírul a' nagy Condé unokájának.

Kevély és szűz állásuk daczára, minden közelítő lépést tartózkodás nélkül megtett a' császár. Követségek, dotatiók, a' becsület rend magas fokai, a' senatus, minden, mondjuk ki a' császár becsületére, ajánlva volt nekik; és ők, mondjuk ki ezen nemes ellenszegülők dicsőségére, mindent megvetettek.

A' kecsegtetések után, bánva kell hozzá tenem, az üldözések következtek. Egyik sem hajlott. Hála ezen hat talentumnak, hála ezen hat jellemnek, amaz országglás alatt, melly annyi szabadságot elfojtott, melly annyi koronát lealázott, a' szabad gondolat királyi méltósága fenn tartaték.

Nem csak ennyi történt Uraim; az emberiségnek is tevődött szolgálat. Nem csak a' kényuraság ellen volt szegülés, szegülés volt a' háboru ellen is. De ne értsék félre szavaim erejét 's terjedtét; — én azok közé tartozom, kik azt hiszik, hogy a' háboru sokszor jó. Azon felsőbb látáspontból, honnan az egész históriát egyetlenegy csoportnak 's az egész philosophiát egyetlen egy eszmének nézzük, az ütközetek nem inkább az emberi nemén ejtett sebek, mint a' hárdzák e' földön ejtett sebek. Öt ezer év óta, minden aratást az eke, 's minden mivelődést a' háboru kezd meg. De midőn a' háboru uralkodásra hajlik, midőn a' nemzet rendes állapotává, úgy szólva időszak nyaralyájává válik; midőn például tizenegy év alatt tizenhárom nagy háboru van; ekkor, Uraim, hármilly nagyságosok a' további eredmények, el jó egy pillanat midőn az emberiség szenved. Az erkölcsök kényes oldala a' vaddurva eszmékhez surlódásban elvásik és elapad, A' kard a' társaság egyetlenegy műszerévé válik; az erő egy saját

jogot kovácsol magának; a' bizodalmas hit isteni sugárzása, mellynek mindig világítania kell a' nemzetek arcát, minden pillanatban fényfogyást szenved azon árnyéktól, mellyben az alkukat 's az országosztályokat dolgozzák; a' kereskedés, az ipar, az értelmek sugárvető kibomlása, minden békés munkásság eltűnik. Az emberi társulhatóság veszélyben van. Ezen pillanatokban, Uraim, jól esik, hogy egy tiszteleltre ragadó tiltakozás felszólal; erkölcsi dolog, hogy az értelem merészen megmondja a' mondani valót az erőnek; jó hogy a' gondolkodók a' hősökhöz, győzedelmök 's hatalmuk színe előtt feddéseket intézzenek; hogy a' költők, ezen derült, tőrő és békés művelők, a' hódoltatók, ezen erőszakos művelők ellen, szabadkozzanak.

Ezen nagyságos szabadkozók közt vala egy ember, kit Bonaparte egykor szeretett 's a' ki-nek mondhatta volna, mint egy más dictator egy más republicanusnak: Tu quoque. Ezen ember, Uraim, L e m e r c i e r volt. Természetére derék, becsületes, tartózkodó, józan, értelmére egyenes és szabályos gondolkodásu, képzelődésére pontos és mondhatni még ábrándi-ban is algebrai, született nemes ember, de csak a' talentum aristocriatijában hívő, született gazdag, de nemesül szegénynek lenni tudó, szerény némi nagyralátó szerénységgel, szelid, de szelidségben nem tudom minő átalakodott, hall-

gató, hajthatlan vonással, a' közdolgokban fanyar, annak a' mi másokat vakít, kormát látó; ilyen volt Lemercier, 's nevezetes részletül, olly emberben, ki gondolkodása egyik egész oldalát a' szemlélődésnek szánta, Lemercier csak lett dolgokra engedé political véleményeit alapulni. — 'S még a' lett dolgokat a' maga saját módja szerint is látá. — Azon elmék egyike volt, kik több figyelmet fordítanak az okokra mint a' következményekre, kik a' növényt gyökeréről 's a' folyót forrásáról szeretnék megbirálni. Gyanakodó 's mindig ágaskodni kész lé-tére, tele titkos és gyakran vitézi gyűlölséggel minden iránt, a' mi mások felett urrá lenni hajlik, úgy látszik, hogy annyira dicsőségének tartá évekkal hátrább állani az esetekkel, a' meny nyire mások annak tartják előre rohanni. 1789-ben royalista volt, vagy a' mint akkor mondták 1785-i monarchista, mint maga megmondta, 89i liberalissá lett; 1804ben, azon pillanatban midőn Bonaparte érettnék érzé magát a' császárságra, Lemercier is érettnék érzé magát a' köztársasághoz.

Mint látjuk, Uraim, az ő political véleménye, megvetőleg tekintve, a' mi neki csak azon nap szeszélyének látszik, mindig az ő évdivatában öltözött.

(Vége a' másik számunkban.)

xxx.

KÖZLEMÉNYEK.

A' francia és angol gyarmatosító módszer sajátosságai.

Algír egy kis Párizs, vendég és kávéházakkal, játékszínekkel 's egyéb mulatsági intézetekkel dűson el-látva. Vessük össze az amerikaiakat Texasban a' francziakkal Áfrikában. Alig alapítottak amazok országot, fővárosokat mindjárt az indiánok vidéke határszélére tették, hogy az egész befekvő földet a' vadak beütései ellen biztosítsák; de Algírban úgy uralkodik az igazgató mint király egy fővárosban 's a' tengerpartról kormányozza a' birtok belrészeit, mint ha már kész volna az egész gyarmat, míg az arabok gyakran a' fővárosig száguldanak ölje és pusztítva. Az eddigi hal-események valódi alapja az volt, hogy Áfrika gyar-

matosítását mind eddig senki sem vette komolyan, sem a' gyarmatosok, sem a' kormány, sem a' kormányzók. Algírba mentek nem azon célból hogy ott megtelepedjenek, hanem hogy minél hamarabb egy kis pénzt összegyűjtven Párizsba visszatérjenek. Földeket vettek hogy ismét eladják, nem hogy műveljék. Úgy látszik, a' kormány az egész gyarmati vállalatot nem egyének-nezte mint némi nemzeti játékszernek, melly a' francia nemzeti hiúság 's harczivágy csillapítására szolgálhatna, 's ha nem tetszenek a' gyermeknek, csak elvetni volna jó. A' mostani új rendszer, meglátjuk, mi-ként fog sikerülni.

T . . . k.